

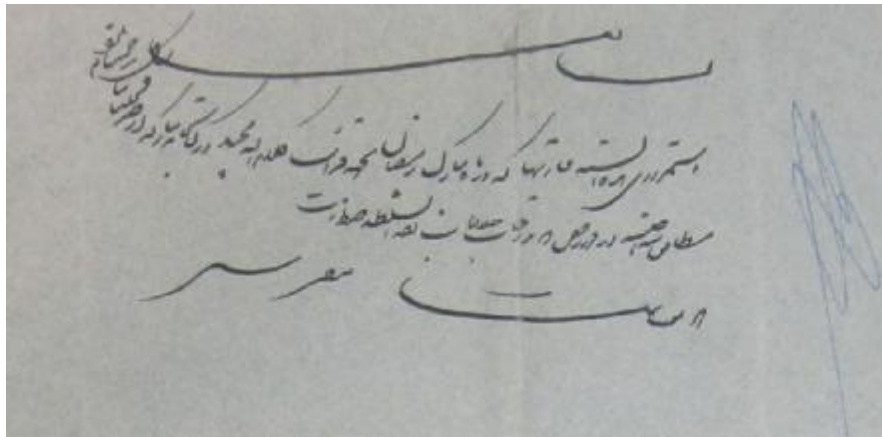
برات نان در دوره قاجار

امین محمدی، کارشناس پژوهشکده اسناد

برات دیوانی به نوشته‌ای گفته می‌شود که از طرف دیوان به خزانه‌دار یا ولایات فرستاده می‌شد تا در مقابل آن، وجه یا جنسی به آورنده برات پرداخت کنند (انوری، ص 885). این برات از محل درآمدهایی مثل مالیات‌ها پرداخت می‌شد و حکومت با عناوین مختلف آن را برای تسویه هزینه‌هایش به طلبکاران می‌داد. از جمله این هزینه‌ها می‌توان پرداخت حقوق و مزایا به کارکنان کشوری و لشکری و خرید اجناس مورد نیاز برای حکومت اشاره کرد. برات دیوانی سه نوع بود. نقدی، جنسی یا ترکیبی از این دو. انواع مختلف برات که در منابع آموزشی حساب و سیاق دوره قاجار به آنها اشاره شده به شرح زیر است:

انعام؛ اکتیاع؛ اخراجات؛ اسقاط؛ اجرت؛ بذر؛ نعل؛ تفاوت؛ تعلیف؛ تخفیف؛ تقاوی؛ تدارک؛ تصدق؛ تنقیه قنوات؛ تکلیف و تعارف؛ تعمیر؛ تحویل؛ تیول؛ تطلیه؛ جیره؛ خلعت؛ خانواری؛ سیورسات؛ سیورغال؛ صرف؛ طعمه؛ علیق‌الدواب؛ علوفه؛ عوض؛ قیمت؛ مقرری؛ موجب؛ مساعده؛ مهمات؛ مال‌الاجاره؛ وظیفه؛ ارمغان؛ استعمال؛ انسلاخ؛ انحراق؛ انفاء؛ انشفاق؛ انقطاع؛ انکسار؛ پیشکش؛ تنعیل؛ تسلیم؛ تبدیل؛ کرایه؛ مبیع و مدد معاش؛ مستمری؛ اضافه و استصوابی (فروغی اصفهانی، 1378، صص 243-250؛ حسینی شهشهانی، ص 66؛ کاشانی، 1255، صص 140-146؛ تفرشی، 1326، صص 57-58).

عناوین هریک از این برات‌ها به صورت مدی در صدر متن برات به صورت مدی نوشته شده است و زیر آن گیرنده برات، علت صدور و مبلغ آن شرح داده شده است.

بخشی از برات انعام (عنوان، معرفی گیرنده، علت صدور و مبلغ برات)

نمونه بسیاری از این برات‌ها در آرشیو ملی ایران موجود است و در دسترس پژوهشگران قرار دارد.¹ در یکی از پرونده‌ای موجود در آرشیو ملی ایران، با منشاء وزارت پست و تلگراف و با شناسه «210/9205» یک نمونه منحصر به فرد برات وجود دارد که در هیچ یک از منابع دوره قاجار نامی از آن دیده نمی‌شود. برات نان. 15 برات با عنوان نان در این پرونده وجود دارد که دریافت‌کنندگان آن کارکنان دربار ناصرالدین شاه هستند. این کارکنان شامل «عملجات اندرون»، «عملجات کارخانه (آشپزخانه سلطنتی)» و «عملجات طولیه» هستند که به صورت ماهانه برای آنها براتی صادر شده است که از یکی از نانوایی‌ها نان دریافت کنند. تاریخ صدور این برات‌ها سال‌های 1267 و 1268 هجری قمری است و دریافت‌کنندگان نان و تامین‌کننده آن در این برات‌ها مشترک هستند. به طور کلی، نان در برات‌های جنسی یعنی برات جیره و سیورسات به عنوان بخشی از مواد غذایی که به کارکنان کشوری و لشکری داده می‌شد و براتی که منحصراً به منظور صادر شده باشد تاکنون در این پرونده دیده شده است. اینکه در طول تاریخ چه سابقه‌ای از صدور برات نان وجود دارد یا چه عاملی باعث صدور این برات منحصر به فرد شده است می‌تواند در یک پژوهش مستقل مورد بررسی قرار گیرد. در اینجا یک نمونه برات نان بازخوانی می‌شود.

بازخوانی سند

نان ماهانه کارخانه و غیره به تاریخ غره شهر جمیدی‌الاول الی 29

[سیاق]: 8 خروار و 98 من و 27 سیر مقررأ

دفعه: 7 خروار و 37 من و 17 سیر

اندرون: 3 خروار و 45 من. طرف بزرگ، 90 من / طرف کوچک، 60 من / طرف مرحوم آقا، 1 خروار و 20 من / میرزا مهدی، 75 من.

دفعه: 1 خروار و 21 من و 15 سیر: آقا حسین 14 من و 5 سیر / آقا کوچک 14 من و 5 سیر / حاجی بابا 14 من و 5 سیر / میراب 14 من و 5 سیر / باغبان، 14 من و 5 سیر / رجبعلی، 14 من و 5 سیر / محمدجعفر، 14 من و 5 سیر / حسین فراشخوت، 10 من / اسمعیل حمامی، 11 من و 20 سیر

---

1. برای آشنایی با ساختار ظاهری و محتوایی برات‌های دوره قاجار نگاه کنید به: محمدی، امین و مرضیه ثمره حسینی، بررسی اسناد برات و شبه برات، پیام بهارستان، شماره 26، پاییز و زمستان 1394، صص 216-258.

دفعه: 86 من و 22 سیر: باقر، 9 من و 17 سیر/ صادق، 9 من و 17 سیر/ چراغچی، 9 من و 17 سیر/ سقا، 9 من و 17 سیر/ آقا محمدحسن شیرازی، 15 من/ غلامعلی بیگ، 15 من/ ورثه ملا قربان، 9 من و 17 سیر/ صغار یعقوب، 9 من و 17 سیر.

عمله کارخانه: 4 نفر فی حسب المقطع: مشهدی جعفر، استاد علی، نقی، فرهاد، 50 من.

عمله طوبله: 2 خروار و 40 من و 20 سیر: حسینعلی بیگ، 18 من و 34 سیر/ عباس بیگ، 14 من و 5 سیر، جلودار آقا میرزا هدایت، 9 من و 17 سیر/ عبدالله، 9 من و 17 سیر/ محمدعلی، 9 من و 17 سیر/ حسین ترکمان، 15 من/ چابکسوار، 3 نفر فی 10 من [مجموعاً] 30 من/ مهتر دو نفر فی 14 من و 5 سیر [مجموعاً] 28 من و 10 سیر.

دفعه: جهت کارخانه: 1 خروار و 61 من و 10 سیر

دفعه: 1 خروار و 16 من: نهار 3 من فی 29 روزه [مجموعاً] 87 من/ شام 1 من فی 29 روزه [مجموعاً] 29 من.

جیره خوار: 45 من و 10 سیر: میرزا حسین و میرزا حسن 4 نفر فی 28 سیر المقرر [یک ماهه] 20 من و 12 سیر/ محمد بیگ دو نفر فی 14 سیر المقرر [یک ماهه] 10 من و 6 سیر/ آخوند و پسرش و سیدابوتراب، 3 نفر فی 21 سیر المقرر [یک ماهه] 14 من و 31 سیر.

سنه تنگوزئیل

مقدار هشت خروار و نودوهشت من و بیست و هفت سیر به وزن تبریز نان است/ [سیاق]: 8 خروار و 98 من و 27 سیر [نصف]: 4 خروار و 49 من و 13 سیر.

عالیشان حاجی عبدالباقی کارسازی نماید

تحریراً فی شهر جمیدی الاول [1267 هجری قمری].

نامہ کارہ سید علی بن احمد ہمدانی ۱۹۲۱ء

سید علی بن احمد

۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰
۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰
۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰
۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰
۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰
۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰
۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰
۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰

۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۵	۱۰۶	۱۰۷	۱۰۸	۱۰۹	۱۱۰
۱۱۱	۱۱۲	۱۱۳	۱۱۴	۱۱۵	۱۱۶	۱۱۷	۱۱۸	۱۱۹	۱۲۰
۱۲۱	۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰
۱۳۱	۱۳۲	۱۳۳	۱۳۴	۱۳۵	۱۳۶	۱۳۷	۱۳۸	۱۳۹	۱۴۰
۱۴۱	۱۴۲	۱۴۳	۱۴۴	۱۴۵	۱۴۶	۱۴۷	۱۴۸	۱۴۹	۱۵۰
۱۵۱	۱۵۲	۱۵۳	۱۵۴	۱۵۵	۱۵۶	۱۵۷	۱۵۸	۱۵۹	۱۶۰
۱۶۱	۱۶۲	۱۶۳	۱۶۴	۱۶۵	۱۶۶	۱۶۷	۱۶۸	۱۶۹	۱۷۰
۱۷۱	۱۷۲	۱۷۳	۱۷۴	۱۷۵	۱۷۶	۱۷۷	۱۷۸	۱۷۹	۱۸۰
۱۸۱	۱۸۲	۱۸۳	۱۸۴	۱۸۵	۱۸۶	۱۸۷	۱۸۸	۱۸۹	۱۹۰
۱۹۱	۱۹۲	۱۹۳	۱۹۴	۱۹۵	۱۹۶	۱۹۷	۱۹۸	۱۹۹	۲۰۰

سید علی بن احمد

محمد ادریس قزوینی

سید علی بن احمد

۱۱۲

سید علی بن احمد

۱۱۲

۲ #

منابع

- انوری، حسن، فرهنگ بزرگ انوری، تهران، انتشارات سخن، 1381.
- دبیر قاجار تفرشی، خلاصه‌السیاق، 1326 ق، مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی، شناسه 169945.
- شهشهانی حسینی اصفهانی، عبدالوهاب، بحرالجواهر فی علم الدفاتر، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، نسخه خطی شماره 61386.
- فروغ اصفهانی، محمدمهدی، فروغستان، به کوشش ایرج افشار، تهران، مرکز نشر میراث مکتوب، 1378.
- کاشانی، محمدکاظم، قوانین‌السیاق، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، شماره 101 ب- ادبیات/ 5024.
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما): شناسه سند 210/9205.